

John Lukacs a „műkedvelő” és „posztmodern” történész

Gyáni Gábor

Lukacs tizenhárom éven át írta szerinte legfontosabb munkáját, *A történelmi tudatot*, amely 1968-ban jelent meg Amerikában, 2004-ben hazánkban. Mit mondhatunk ma róla? Olyan „műkedvelő elméleti argumentáció” olvasható a könyvben, melyet még csak figyelemre sem méltatott a mainstream történetelmélet-írás. Lukacs ugyanis teljesen mellőzte korának történetelméleti diskurzusát, amely az angolszász analitikus történetfilozófia medrében folyt akkoriban. Nem csoda, ha az sem vett tudomást a munkájáról.

Lukacs meglehetősen önkényesen megválogatott forrásokra (auktorokra) alapozta könyve gondolati anyagát: egynémely klasszikus szerző munkáján kívül leginkább csak Oakeshott, Collingwood, és a történetelméleti esszéjével a hatvanas években feltűnést keltő E. H. Carr keltette fel a figyelmét. Mindegyiküket bírálta, még ha nem is mindig kellően kifejtett formában tette ezt (pl. Oakeshott és Collingwood kapcsán biztosan nem), és nem is mindig volt következetes a bírálat során (mint ahogy Carr kapcsán sem). Ugyanakkor olyan gondolkodók ihlették közvetlen módon, mint Owen Barfield, akiről sok minden elmondható, csak az nem, hogy érdemlegesen gazdagították volna a történetelméleti diskurzust. Ami engem Lukacs munkájában ennek ellenére mégis megkapott, az az, hogy egyet s mást előre vetített a századvég és a 21. század eleji történetelméleti gondolkodásból. Nézzük miket!

Az első: a történetelmélet (vagy a történetfilozófia) ma már csupán episztemológia – állítja Lukacs. Ez nem merőben új felvetés, az egész analitikus történetelmélet erről szól, ám mégis csak méltánylandó álláspont. Mint írja: „föl kell ismernünk, hogy az ismeretelméletet [...] nem tekinthetjük többé a filozófia egyik, másodlagos ágának. Ma már *minden* filozófia elengedhetetlen feltétele annak tudatosítása – történelmi tudata – , hogy *miképpen* tudunk dolgokat”. (32. old.) Vagy máshol: „a tudomány többé nem választható el a tudósoktól, akiknek kijelentései valójában a tudományról tett kijelentéseinkről szóló kijelentések; és [...] a történelem kérdései valójában történelemismeretünk állapotát feszegetik”. (85. old.)

A második: a tény „fikcionális”, tehát konstruált entitás. Ez a gondolat persze ma már szinte közhely az úgymond posztmodern diskurzusban. Mint Lukacs maga megjegyzi: „Nem az a kérdés, mi a történelmi tény; a mi kérdésünk így hangozhat: a tényről alkotott fogalmunk milyen mértékig történelmi fogalom?” (155. old.) Majd Carr-al egyezően kijelenti: „a tény nem választható el asszociációjától, azaz egy bizonyos elmeszüleménytől. E konstruáltsága folytán a *fictio* nem csak magasabb rendű lehet, mint a *factum*: fontosabb ennél, hogy bizonyos értelemben minden tény fikció.” (159. old.) Amikor én pontosan ezt hirdetem, akkor a John Lukacsért ma olyannyira lelkesedő magyar neokon propagandisták olyan nihilistának bélyegeznek engem, aki kerek-perec elutasítja magától a történelem megismerését; holott Lukacs álláspontja is ez volt – 1968-ból. Lukacs nem feltétlen híve magának az objektivitásnak sem, mert tisztában van a történelmi igazságfogalom történetiségével. Mint írja, „az *igazságok*-nak [...] a „relativitás”-a az *igazság*-nak nem hiányát, hanem potenciális gazdagságát, nem semmisségét, hanem sokaságát jelenti.” (316.) S ennek kapcsán, többek közt, Raymond Aronra is utal.

A harmadik: Lukacs szoros összefüggést állapít meg az emlékezés (emlékezet) és a történelem között, s ezzel implicite elutasítja a történetírói historizmus dogmáját. Nem

fejt ki ugyan kellő mélységben ezt a ma már közhasznú elképzelést, de szintén a jövőbe mutat azon intelme, miszerint: „túl kell lépnünk a 'tudományos' történetírás XIX. századi kategóriáján: ha a történelem az emlékezetünkben tartott múlt, akkor a történelmi lét többet jelent dokumentumok létezésénél”. (45. old). Persze, Heidegger után, egyáltalán nem szentségtörés ezt állítani, jóllehet a történészek rendszerint ma sem éppen így gondolkodnak az emlékezet és a történelem viszonyáról.

John Lukacs céhen kívüli történész volt, ami sok hátránnyal járt ugyan rá nézve, de a helyzetből olykor előnyök is adódtak számára; ebből mutattam be itt néhány beszédes példát.